

18623

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Uppland

Byrå - Åkers

18623

12/3 17.

Westerberg, Agnes. 1947.

Q1L 7A:s prägel. 27 Åkers beredning.

40 H. 40

Åkers - 18623
Exc OSD

Landsmålsarkivets frågelista 27.

Meddelare: Agnes Westerberg, Arholma.

Åkerens beredning.

1. Jordbruksredskap. Man sade åkerredskap. Senare blev det
jordbruksredskap-vid sekelskiftet.

Handredskap: $\frac{1}{2}$ xor. Rotyxa hade man vid dikning. Det var sällan
man hade yxa i bruk vid plöjning. Det skulle vara, då det var träd-
rötter i åkern. I gammal tid fanns det inga plogar. Man spadvände,
det man ville ha till åker. Odlade först och tog till spaden.

Sedan kom det värmlänningar med plog med sig. Dessa plöjde åt bön-
derna för ersättning. Sedermera köpte man själv plog.

För torvens isärhuggande hade man enkom torvhackor. Det var ett
järn, rätt så vasst med bra långt skaft. Skaftet var av manslängd.

Med dessa torvhackor sönderhackades torven om våren.

Här i sandmyllan blev det inte så hårda kokor som i den styva Upplands

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.
Frgl. 27

(av trä)

2

leran. Klubbor-stora ena ändå fanns det nog litet varstades i gårdarna, men de hade ett annat ändamål. Man använde dem vid timring och vid någon lagning och reparation på gården. *Släggor av järn funnos.*

Hackor funnos. Det var torvhackor, vi hade tre stycken, varav åtminstone två finnas kvar. Flåhackor och korpar hade man. Man sade korpar flåhacka i jorden. De användes vid dikning och odling.

Krattor. Man hade dyngharka att kara ned gödsel från lasset.

Eljest förekom här inga krattor. Att sopa jord från berg i åkern använde man t. ex. en kvast i stall eller fähuslidret.

Eller en kvast tagen inne ifrån. Så gjorde man åtminstone under 1890-talet.

Grepar av trä funnos i äldre tid. Av järn sedan. Anders Andersson-fars morbror, som under tio år ägde Hengården-hade som bomärke en trögrep. Den liknade 7

doek ej alldeles lika. *LITET KORTARE*

Den, Anders Andersson hade som bomärke, är kortare och bredare i sig själv. Man hade grepar i antiden att fånga upp hö med. Man hade grepar vid gödselbärning och -spridning. Fork-det var en stång - eller långt skaft-2 1/2 meter långt och med en kluns i ena ändan.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKO-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

Med forken karade man genom gluggen bort gödsel från gluggens öppning, så att det blev "fall" i dynghögen. ^Blev det för mycket gödsel på dynghögen, fick pigan gå ut på dynghögen och med grepen kasta ned, så att det gick att skotta ut gödsel i gen. Man sade dynggrep, fyrklosrep, klogrep, femklogrep. Man sade grepklo. I fähuset var ^{det} en grep minst, i stallet en minst. *Vargödseln FROSEN, fick man ha spett.*

Spadar och skovlar.

===== Träspadar med skoning av järn fanns det i var gård. När senare järnspadarna kommo i bruk, användes träspadarna att skotta för svinen. En spade var en spade, en skovel något annat. Man gjorde skovlar själv. ^Det var en träskovel i stallet och en i fähuset, en i källaren för potatis, ^{ofta två} en snöskovel, två, tre sädesskovlar.

Hemma hade vi så och likaså i Hagas och litet varstädes. Skovlarna gjordes av ask. När far skulle ut och skotta snö, brukade han först ta in snöskoveln i spisen och värma den. Så strök han talg på den, så att snön skulle inte fastna på träet. Stalls- och fähuskovlarna ^{vara} voro tjärade. Men de andra skovlarna voro trävita. Skovlarna voro ej skodda.

Man sade dikspade. Spaden var så grov upptill, att man kunde trampa på den på den. Spett! Järnstör hette det. Spetta sade man, bryta upp stenar, x Likaså snöskoveln

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.

Frgl. 27

väga upp dem med stänger, om de voro mycket stora. I var gård och
 i backstugorna fanns det spadar, skovlar, grep, spett och yxor och
 sågar. Släggor. Hemma ha vi en stor slägga och en mindre. Med den
 slog man sönder stenar. Man sade stenslägga. Släggor att slå på
 en stenborr. Drög eller dröj-som somliga sade fanns i var gård.
Drögen användes att forsla bort stora stenar på. Drögarna gjordes
 hemma. Körredskap.
~~=====~~ och dragordningar. Man sade skaklar, skakel,
 Jag hörde dem aldrig säga svängel. Den förste, jag hörde detta ord
 av, var en rosläggbo år 1932. Han hade givit eller köpt åt far ett
 par svänglar, sade han. "Vad är det för något?" sade jag. Han-bon-
 den-blev mycket förvånad, att jag ej visste, vad det var. Jag tyckte
 far sade vågarm. skakelslä hörde jag gubbarna säga. Enbetsvåg, parvåg
 hette det. Krok och märkla sade man. Hullor hette det om beslagen.
 Man hade krok på vägen och märkla^a på redskapet. Dräkt sade man.
Pardräkt, enbetsdräkt. Tistelstång. En upplänning talade om tisseln
 på vagnen. Jag var likklok på vad det var. Stor undran.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
 A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.

Frgl. 27

Skaklar eller skakel man sade inte skacklar.

Far lagade eller gjorde nya skacklar och drättar.

Efter hans tid körde kördrängarna sönder. De spikade sönder drättar och bunde och surrade med telefontråd. Det var en styggelse att se. Då köptes draglinor av järn. För sönder dessa med, tänkte man. "Det ska väl dröja litet det ändå." De ha varat i nio år nu och hålla nog länge än.

Krok, Ånder här sågo ut som fig. 15. Det var stocken, handtaget så kunde det ock heta om stock. Eppskärarn sade stock han hörde jag.

Bill av järn. mullfösa. Man sade f. ö. trästock om det hela.

Med bukok.

Ånder. Gammelgubbarna sade mullfösare. eller myllare.

Var det riggat för ett par hästar hette det parrede.

Enbet-om det var en häst, men i åkern var det alltid ett par hästar. Var gård hade ett par hästar. Man sade: "E är parrede för vagnen."

Är har jag ej hört om vagnshjul av enbart trä, det är hjulring som håller ihop eller går kring hjulet. Att köra på blott ekrarna skulle bli kras genast. Jag hö, rde dem säga dräkt, dräkta. Var det än

för harv eller trästreck den sattes. Bukok för par användes så sent som år 1932, då vi hemma hade en hjälpkarl, som intet höll åt. Man körde sänder allt. Till sist måste far rigga till bukaket åt dragarna. Så fick det komma i bruk igen. Man hade inte använt det sedan i början av seklet. Frygor användes ej här. Men jag har hört, att man uppåt socknarna-Roslagsbro etc. använt trugor å sänkt mark för att hästarna ej skulle trampa ned i åkern.

Krok.

=====
Man sade trästreck, värnacka. En värnacka såg ut som fig. 14 i Den kördes enbet, och man hade den, då man fårade/kupade/potatis om försommaren. Eljest hade man trästreck såsom bild 15. Fastän den stocken ser väl kort ut. Allt på trästrecken var av trä utom billen. Dessa lades på, när de blivit nötta. I äldre tid gjorde man detta i egna smedjan. Men senare for man till en smed med billar. Och annat med. Lade på yxor etc. Mor for årligen om sommaren till Björkö, till smeden Jäderholm med billar. Hon hade två med sig åt gången. Ibland tog hon dem med till Norrtälje och fick dem pålagda, medan hon var i staden. Under 1890-talet for hon sålunda till smeden. Han tog 2:50 kr styck, billigare med, det berodde på, vad arbete

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.
Frgl. 27

det var med påläggningen. Mor var borta tre-fyra timmar. Under tiden skulle vi ungar se efter huset och småena. Hur vi väntade, och hur vi tittade på Moraklockan framme i stugan! Slutligen klev vi de största upp på husets tak för att ha större synvidd. Som en rad kraxande kråkungar fann mor oss där mer än en gång. Huset är i två våningar, så det var bra högt, vi klättrat upp.

Ejst var det att sitta där ju längre tiden led med ansiktet i fönstret och titta, om ej mor snart kom. Ja, det var för långsamt och olyckligt, då mor var borta. De billar för trästocken, som den tiden lades på, voro mycket större än dem, som nu äro i bruk. Väl 1/3 större. Man körde djupt. Man stämde i stället för plöjde åkerstämman om hösten. Till vall hade man ju plog, men f. ö. hade man trästock. Det är först de senaste decennierna man börjat använda plog till stämkrarna. Far stämde så sent som år 1937-samma år han dog. Årder man sade örder. Det hette vårnacka = fig 14:1 och trästock som fig. 15. Delar: stock, visare, som slutade med billen, mullfösa, bakståndare, framståndare-slå sade man också. Jag hörde far säga blott kilar om lätta. Lagom stupad måste billen vara, men det berodde väl mest på stocken d. v. s. visaren.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.

Frgl. 27

handtagshandsparr, Myllare kunde det ock heta.

Att köra med trästocck hette så. Mylla sade man om t. ex. fåra på potatisen. "Jag 'ar mylla på potatisa i dag." Mest sade man fåra potatis. I var gård fanns en trästocck minst och en värnacka.

Trästocck. Man sade trästocck. Den var för ett par dragare.

Stocken gick emellan hästarna. Fram till oket. Delarna voro som förut sagts. Det var genomgående hål på stocken att flytta oket till. Ville man ha grundare kört, var stocken korta^{re} och om det skulle vara djupare, sattes stocken längre, d. v. s. oket kom längre fram på trästoccken. Det var värnackor, man använde, då man kupade potatis, när man satte potatisen hade man trästocck och två hästar före. Det fanns de-backstusittare, som hade ett litet ärder-en värnacka-som man drog med handkraft. Ute på holmarna gör man så än i dag. Och även här i land går det till så-om åkern är liten. Där sätter man "brädor" = tidigt mogen eller kokfärdig potatis.

Finnlog. Har jag ej sett här.

Rist. Har jag hört om, men jag har ej sett en dylik, hemma hade vi inte sådan. Den rist, jag hört om, satt på plogen.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.

Frgl. 27

Plog. Den plogtyp, man här hade, var som fig. 24 Överumplog. I gammal tid hade man ej plog. Det var att odla och spadvända. Man fick taga till järnstörn och spaden, om man skulle bryta bygd eller ny åker. Slutligen kom det värmlänningar till orten och plöjde åt folk. De hade plog med sig. Men sedan man lärt sig att plöja med plog, skaffade man sig själv plog. Det var Överumplogar. Men även annat märke fanns. Hemma ha vi en Överumplog. Den är i stånd ännu. Nya delar ha satts i den vid behov, men själva plogen är sedan gammalt. Någon mellansort till plog och årder har ej här förekommit. Om jag minns rätt, så hade man också Ärvikaplogar. Plogens delar: handtag-jag hörde dem ej säga höger och vänsterhandtag-handtag hette det. Skalmar, stödjärn, stocken, rist eller kniv, våndskiva, bill-man sade och landskiva. Jag vill ha, att de sade landskida. Varrenbill nött, var det att lägga på den eller att sätta på en ny bill. En bill brukar räcka ett par år med vår körning. Kör man mera, nöts den mer förstås. Vässa billen hette det också. Då var den ej så värst avnött. När Krenan hade ässa här, lät jag på en gång vässa 5, 6 billar. Lägga på kunde man ej där av viss orsak. Skulle man lägga på en bill, var det

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

var det att transportera plogen till det ställe ,där man lade på den.

Vi brukade få frakta den till Norrtälje stad. Billar på trästocken togos av. Så att man endast tog med billen. Vid transporten kunde man lägga plogen på en drög eller på en vagn. Jag körrade den på en skottkärra ned till bryggan, sedan lades den ned i båten för vidare transport. Plogen kunde släpas också med en spak igenom plogen, den släpade mot denna spak. Spaken släpade i vägen och inte plogen.

Så snart man plöjt färdigt, togs plogen in under tak. Det finns väl inte mer slarv än att låta dyrbara saker stå ute och rosta.

Sådant är en styggelse att se. De gamle voro mycket måna om att bevara sina redskap. De kostade pengar, och pengar voro ej så lättåtkomliga som i vår tid. En krona då hade långt större värde än den har nu för tiden. Jag såg nyligen ute på en fähusbacke en ny fjäderharv-nej, svensk harv var det och ett nytt årder. De ha stått ute sedan i höstas. Ska man så reda sina redskap, så inte blir man rik av det. Man sade plöja. Vi ska plöja nu i Lermyra.

Sladd. Först på senare tid kom sladden i bruk. Fars sladd har billar som i fig 30:1, men det är rätt många billar. Tre-fyra rader i den. Vår sladd var köpt och såg ut som en fjäderharv i ytan uppåt.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.

Frgl. 27

Klösharv hade man här. Men den var större och med flera billar än fig. 30:11 "ågen mer än far hade ej sladd för en 25 år sedan.

Senare hade ännu en bonde en. Klösharv hade några. Så va det pinnharv. Uppför och nedför backen. 24 horn i nacken, var ett ordstäv, som barnen fingo gissa på. Man åkte ej på harven eller sladden. Men en större sten lades på. Den förste, som stod på sladden hemma, var en bonddräng från Roslagsbro. Men det blev gorm av att så låta hästarna släpa på både harv eller sladd och karl.

Ibland kunde man se en pojke på en 10-12 år stå på harven, men det tilläts. Man sade-sladda en åker.

Harv. —

Man hade slättpinnharvar. De äro omkring 14 x 9 dm med fyra slån.

Klösharv fanns eck om ej precis i vår by så dock i orten.

Där äro billarna, eller, som man sade, pinnarna krokiga.

Träpinnar i harven har jag ej hört om här.

På de gamla pinnharvarna äro billarna eller pinnarna fastsatta med skruvar. Slåna i harven kallades tvärslån. Man sade fyrkant-

harv, trekantsharv. Dessa senare förekommo också. Slättpinnharv hette det

det också. Krokpinnharv sade man. † harven saft en märla att haka

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.
Frgl. 27

drätten i. Drättarna vere av trä, hängjorda. Skakel av trä och vägar också fastän med järn på. D. v. s. beslag i mitt och ändar för ihopsättning och dragnings skull. Bukoken sågo ut som fig. 11:11 Draganordningen som fig. 12:1 Jag menar föreningen emellan drätt och bukök. Inte med krok utan ögla eller märkla i öket och så på trästocken en järn-splint, som låste märklan fast.

En harv hade märkla och drätten hake. På sattes drätten fast, sedan kamparna spänts för. I de flesta fall saknade harven handsparr, men jag har sett harv med handsparr, dock icke på vår ö.

I hörnen lyftes harven delvis upp handkraftes. Lyftes upp, om det fastnade torv och ogräs i den. Vitroten (= kvickroten) var besvärlig. Detta slags ogräs brukade man bränna. Man sade harva. "Jag ska härva i Smivreten i dag."

Vält. Man sade vält. "Jag ska välta åkern."

Välten var gjord av lövträ. Uppåt socknarna av ek men när förekommer ej eken. Man måste köpa ekved, om man skall ha ett redskap av ek. I välten sitter grova skakel av trä. De äro av lövträ. Över bulten går en sits. Den kan vara som på fig. 31, men vår har sitsen vänd andra vägen. Man brukade ha sittdyna, då man vältade.

Sittdynan utgjordes av en halmsäck. Som man bundit vid stolen.
 Vår vält hemma ser ut som fig. 32 Den är hel, men jag har sett tude-
 lade vältar också dock inte på vår ö. Men i trakten. Numera har man
 ringvältar. I vår lösa jord var trävältan fullkomligt lika bra.
 Men för de hjälpkarlar, som äro vana vid Upplands styva lera, är
 det så, att det skall vara en ringvält, ty endast den kan enligt
 deras mening vara till den nytta, en vält skall vara.
 Annu förekommer på auktioner ekvältar. De kunna vara väl så dyra
 att köpa som en begagnad ringvält. Här vältar man med en häst.
 Vältbulten var refflad. Men-bulten var hel. Man sade bössan eller
 lagret på välten-i bulten alltså. Den var som i fig. 32. vältskalmar
 hette det. Man sade ock vältskakel. Man sade sits på välten, en
 uttrycket bock har jag också hört. Sömliga vältar saknade sits.
 Körkarlen gick då efter välten såsom efter en harv. Man sade, att
 man vältade. Man vältade omedelbart efter sädden i regel.
 Men det kunde hända, att det ej blev väv att vältas, förrän brodden
 började komma upp. Man vältade alltid efter frösädden, d. v. s. efter
 det man sått frö i utsädet.
 Stendrög. Man sade drög. eller dröja.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
 A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.

Frgl. 27

Den var hängjord. På drögen släpades stora stenar bort.

Man gör så än i dag. För att få en stark drög, sedan körkarlarna spikat sönder fars drög måste jag beställa en hos snickare i Korr-tälje. Jag hade då ett par år väntat, att en snickare här skulle, såsom han lovat, snickra ihop en drög.

Mullskopa har jag ej sett här men väl hört om den. Den fanns i orten. Matjorden vid dikning brukade man köra bort i flaken.

Man öste upp jorden med spade, och när flaken blivit mer eller mindre full med jord, kördes den ut på åkern och skottades ut.

Tuvplog eller ogräsplog förekom ej i byn. Man hade de redskap, man nätt och jämnt behövde och inte flera. Det väcker ens förvåning, då man i auktionfannenserna ser den uppsättning av olika redskap, som förekommer på en t. o. m. liten gård med ett par dragare och 5,6 kor. Redskapen lades in i redskapslider eller loget en vintern.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.
Figl. 27

11. Höst-och vårplöjning.

Aker det är en odlad teg. Akerfält det är ett större stycke åker, ett tunnland-något mindre-något större också. Ett åkerfält har flera åkrar, skilda åt genom diken men förenade med broar att komma över för hästarna och lasset. Teg sade man sällan. Men väl åkerripa-rensa. Kil hette det ock-om en trekantig åkerlapp. Ärtland, rovland, potatisland hette det.

plöja. Man sade plöja. Höstplöjning var det. Sällan plöjdes om våren. Höstplöja sade man, lägga i vinterfår hörde jag dem säga. Man började plöja i oktober efter potatisupptagningen. Man brukade taga upp potatisen efter marknan i Norrtälje. Den var första onsdagen i oktober. Den 24 oktober flyttningadagen skulle plöjningen vara färdig, ty då flyttade drängen. Det var ej alla, som hade vinterdräng. Men det var de, som också hade det. Lassas hade för ex. Idö - Anders - Petter som dräng under flera år. Han gjorde en gång förargelse för Simes-Greta. Lassasängen ligger strax bakom Simesgården. Tio-femton meter från huset går rågångsgärdesgården. Simes hade detta var om eftersommaren-haft tvätt, och de lade kläderna på marken för att

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL
Figl. 27

blekas. När Simes mor kom för att taga in kläderna, hade Lassasdrängen plockat hästlort på dem. Han trodde nog, att det var pigan, som skulle hämta in tvätten, men det råkade bli moran själv. Hon kom in gormande öfver drängen, som nog velat göra pigan ett spratt.

Arbetstiden var: man körde ut på åkern efter frukosten vid halvtio-tiden. Så spändes ur till middagen klockan ett-tiden. Kaffe hade drängen fått sig tillburet till åkern. V ilpausen då blev ungefär 15-tjugo minuter. Hästarna fingo en kaka bröd, minst så. Det kunde bli två, en i var. Man var mycket mån om hästarna. Drängen fick inte köra dem hårt. Det var fränsagt. Och en timmes middag skulle hästarna ha. Själv kan jag ej med, att man kör hårt. När man säger ifrån, kan väl körkarlen höra, men det är ej alltid, han så gör. Jag har många gånger önskat, att de hade en dröngös = en mycket långsam häst, att köra fram. Fastän hästarna gå så fort, att körkarlen knappt hinner sköta plogen, ska de smacka i ett och mana på. Man kan bli arg för mindre. Efter middagstimmen, då hästarna stodo och åto hö, havre kunde de ock få ^{Rördes ut igen} på morgonen och kvällen fingo de havre-eller-om det var vår-sårp att äta. Sårp = skuren våt halm med med råmjöl eller gröpe irbrt. Klockan fyra fick drängen kaffe utburet

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

Hästarna fingo bröd igen. I mörkningen körde drängen in. Han hade hjälp med plöjningen. ^För själv eller en pojke skötte tömmarna och körde, drängen skötte plogen. Själv har jag varit med ⁹ och kört, medan drängen skötte plogen. Försökte nog med den med, men den var så tung, tyckte jag. Numera sköter en karl det hela.

Han har tömmarna över axeln, som han bär ett gevär. Eller över båda axlarna. Oxar hade man också stundom. Inte för att vi haft dragoxar eller ^Hagas, men ^Matte Ahlman hade under 1890-talet en stor dragoxe. Med den körde han allt, han hade att köra.

^De sade, att han ej var så snäll emot dragoxen, men det vet jag ej.

Petter Jansson eller som man sade - Kullbons - hade omkring 1912 ett par dragoxar. En gång stälpte hölasset i ängen för Kullbo-Petter. Han till att svära och skrika och sparka oxarna på benen. ^Detta blev för mycket. Jag ut att tala förnuft med den arga mannen. Det var ej oxarnas fel - att lasset stälpte utan markens. När vi - det kom flera från annat håll - kommo tillstädes, lugnade han sig, och vi hjälpte honom få upp lasset åter. - Man talade om, att man ristade ristade före plöjningen, men inte gjorde man det hemma. ^Den, som skötte

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.
Frgl. 27

plogen,

brukade stanna hästarna och sparka den plogfåra i läge - som i Låg Gra.

Här plöjde man inte så stora områden pr dag. Det var väl omkring -

och knappt det fört halvt tunnland. Vi ha en äng, Nyängskärret.

Det är knappt ett tunnland. Detta karrer hade en karl göra att plöja

i tre-fyra dagar. En hade göra i sex dagar. Man hårdkörde aldrig

djuren. Men upp i socknarna plöjde man nog halva tunnlandet pr dag.

Men så voro hästarna utslåpade vid tjugo-tjugotvå års ålder

Här levde de och voro i bruk till 30 år. Kassas-Bilant var 34 år.

Vår Svarta var 28 år. Och vi ha haft flera hästar, som dragit ännu

vid 28 år. Det hände, att man plöjde åt folk, som ej hade dragare,

Ollas-Greta t.ex. hade en hemmansdel med två kor men ingen dragare.

Man måste leja karl med dragare. Och det var flera än hon.

Man hade i äldre tid värmlänningar, som plöjde, Men hur mycket

de hade i ersättning, hörde jag ej. Man sade tungfaret eller hård-

plöjd mark. Jan-Erik Lindströms vret strax bakom skolan var byns

mest hårdarbetade åker, sade de gamle. Där var styv lera. Bra växar-

jord men så hårdarbetad. Det skulle vara bra nog vätt, för att det

skulle gå lätt att plöja. Jag lånade en gång ut hästarna åt en,

som skulle plöja en bit åker en försommar. "en hade jag trott, att det gått så tungt för hästarna, hade han aldrig fått låna dem då för plöjning. Var det lagom must för plöjning, sade man: "E är plöjarmust" - eller när det regnade: "Vi får plöjarmust nu". "Det är lättplöjt,"

hette det. Man sade plogmän. ^U juplöja hette det - skumplöja.

För - fåra, plogföra. "Än plöjer så förbaskat djupt. E är inte förer etter än, e är diken." Plogför hette det, där plögen gått.

Tilla det var kanten av fåran. Plogbalk sade man om balken bredvid den uppdragna fåran. Fårornas bredd avgjorde plögen. Men djup-

leken reglerade plöjaren. Man sade: Vi 'ar plöjje ^Norrägnan i jär"
"Nästa jär tänkte vi plöja upp Bäckvikskärre". ^Sag man ett plöjt fält, hette det: "Om 'ar plöjje upp 'ar i jär då".

Tegluggning. Man sade slå upp eller lägga upp en ^{färd} e sade ackadäs.

Man lade upp, och sedan plöjde man på ^{två fåror på skilda ställen} ~~den~~ sidan om uppluggningen eller uppslaget. Så att samma häst alltid gick i fåran och den andre all-

tid på kanten. Att gå i fåran ansågs tyngre, så att den starkaste

hästen fick gå i fåran. Vi hemma har en gammal häst. När körkar-

len lät honom gå i fåran, sade jag till att låta den yngre hästen

gå i fåran, men det fick jag inte karlen att begripa. Andå var han en gammal bonddräng.

Teglägging. Man brukar nu staka ut, då man skall plöja. Men inte gjorde de gamle det alltid. Inte såg jag, att man satte ut sådana störrar som nu. Men så äro dessa plöjare upp från socknarna.

Man stakade ej ut hela åkern, utan man stegade ut ett visst avstånd emellan två uppslagna åsar. En av hästarna gick alltid i fåran, den andre på balken. Man vände till vänster. När ett visst område var ihopplöjt, stakade man ut ett nytt att plöja. Man körde temningen emellan långfårorna och landfärade åkern, när den var färdigplöjd.

Får eller för sade man. Flogrygg -tilta är ett sentida uttryck.

Man plöjde inte två gånger i samma fåra. Och inte plöjde man så djupt heller. Man tänkte på dragarna. Men drängar upp från landet tänka mer på fårans djup än på hästen. Det ska bli fåror, djupa som diken och svettiga hästar. Då tycks man vara belåten.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

Ö hästarna blevo rätt gamla. De hade haft det bra den tid, de till-
 hört öben. Lassas ~~P~~filan var 34 år, då Lassasgubben dog i slutet av
 1890-talet. Inte kunde man anstränga en sådan trotjänare så mycket,
 det fanns ju unga hästar också. Kom en häst till en gård, förblev han
 där, tills han av ålder ej orkade mera.
 På tal om hästar. Uach, dessa hästtransporter till ett främmande krigs-
 härjat land! Vad öde väntar dem? Och sådant är mänskan lojal inför!
 Sannerligen inte hedrande.

Ren det var stycket mellan dikeskanten och det plöjda.

Landförlinghette det all plöja runt det plöjda. Heter så än i dag.

"Jag har sluta plöja nu, har bara landförlingen kvar." Brukar det heta.

Landförlingen säger somliga. Landfåra hette det om en fåra nära
 dikesrenen. Plöja av renarna brukar man ofta säga. Detta sker,
 då man tycker, att dikesrenen blivit för bred, och man vill ha bort
 den, så långt det nu går. Då är åkern öppen f. ö.

När man plöjer, kör man alltid ~~en~~ en fåra. Det är blott i landförlingsstye-
 ket-d. v. s. i mellanrummet mellan kanterna av det plöjda, som plo-
 gen släpar tom. I stor lättnad för hästarna, som det ser ut.

Man sade plöja vall. I gamla tider-före sekelskiftet-ja, in på detta
 sekel plöjde man ej en stubbåker, man körde med trästök.

Det var inflyttade, som började plöja åker. Så länge far levde-
han dog år 1937- stömmade han åkern och plöjde gräsvall till åker.
Så gjorde de gamle. De stömmade om hösten all åker.
Nyplöjt hette det om en plöjd vall. Flogvända hette det också.
Andra året kördes med trästock. Om våren fingo kvinnorna ut på åkern
och hacka torv med torvhackor. Mor och vi barn voro var vår ute och
hackade torv, medan drängen körde med hästarna. Det var ej ofta, man såg
såg en karl hacka torv. Det föreföll att vara kvinnfolks göra att
hacka torv. Jeg kunde torven vara, så det var att med all kraft
hugga in på torven. Man stöm-made all stubbåker.
Snedda hette det att t. ex köra åkern tvärs över eller litet på
snedden. Här förekommer ej den sega Upp-landsleran. Jorden här
är lättare och mer lättarbetad för både djur och folk. Jorden
är mest sand- eller myllblandad lera. Eller blott sand och mylla.
Man plöjde så, att tältorna vändes över varandra. De stjälpes till
de plöjda alltså.

III. Trädesbruk och gödsling.

Träda. Man sade träda, en träda. kern låg i träde, hette det.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

Åkern låg i late, sade man också. På trädan gingo fåren och betade. Ibland släpptes korna dit. Men som dessa om somrarna voro ute på holmarna i bete, så blev det mestadels fåren, som gingo på trädan. I äldre tid gingo svinen där och äto. Men inte under senare delen av 1800-talet. När man slutat vårbruket, kördes trädan med trästock. Gödseln hade man kört dit om vintern på kälkar. Den var lagd i stora dynghögar, som täcktes med granris om våarna. Före slåttern harvades trädan. Så fick den vara, tills man i början av augusti började med den. Nu kördes gödseln ut på åkern, och så trädde den ned med trästock. Då harvades jämt igen, frädes ut och såddes. Man trädde ned det sådda. Man kunde göra så också, om det var mycket torrt, att man sådde i gödseln, och sedan trädde ned gödsel och det sådda på en och samma gång. Man sådde gammal råg omkring den 15 augusti, ny råg-skördad det året - såddes 20-25 augusti. Numera sår man långt senare. Men så får man sämre brodd än de gamle hade. De hade brodd så tät och lång, att man om hösten, då frosten band rötterna kvar i jorden, släppte dit fåren att beta av brodden. Den blev för tät eljest och kunde ruttna delvis. När en åker låg i late, dikades täckdiken och andra diken. I täck-

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

dikena lades sten, som plockades av trädan. Det kördes flaklass efter flaklass och plockades ned i stendiket, som man sade. ^{Vi} barn kom menderades ut att hjälpa till att plocka sten. ^Om man skulle så igen åkern, så var man mycket angelägen om att få bort stenen, vallen skulle slås för hand med liar. ^Och liarna skulle bli förstörda, om man ideligen slog dem i sten. ^Numera sår man igen utan att taga bort stenen från åkern. Det blir att var vår gå och plocka bort stenen från vallen, åtminstone den sten, som ligger i ytan. Det är inte alla, som bekväma sig därtill. ^Men nog gör jag det.

En gång plockade jag och bar bort i hinkar 80 resor till stenrösen, som låg nära intill åkern. Och det förutom kährade jag med en kähra bort bort 80 gånger till rösen i åkern. Men händernas skinn gick sönder. ^I början plockade jag utan handskar, men sedan måste jag ha sådana. Det återstod en liten åker hemmavid att plocka, men händerna voro i det skick, att jag ej kunde den våren plocka mer sten. Var det stora stenar på trädan, grävdes de ned i åkern, eller tog man dem på drögen och skaffade bort dem. Då hade man spett och stänger till hjälp att få stonarna på och av drögen. ^Man kunde ock spränga dem. ^Far sprängde många stenar. ^Tyföfar och far med eldade ibland på en stor sten,

Landsmåsararkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

sedan slogs kallt vatten på den heta stenen, så att den sprack.
 Far liksom ej kunde tåla se en sten i åkern. Så fort han såg en,
 fingo hästarna stå där och vila, medan han spände på stenen.

De uppbrutna stenarna lades i rösen i och vid gårdet, där man arbetade. Vid backstugor utgjordes ofta stängslet från väg eller annans äga med stengårdsgårdar. Stenen hade brutits upp ur det område, som omgärdade backstugan. När man lade åkern i träda-här blev det vart tredje år-passade man på att dika och reda åkern, då den låg i late. När vårbruket var färdigt, blev det att reda trädan. Först trädde den upp. Så harvade man den, för att den ej skulle ligga med öppna fårer och torka ur för mycket. Drängen fick nu dika stendiken. Dika bort sänkornas vatten och dika runt åkern eller åkrarna. Han höll på därmed till antiden kom. Ibland lejdes en enkom dikare, som skulle hjälpa drängen få färdigt, men oftast fick drängen ensam utföra dikesarbetet. Man sade, att åkern var vattensjuk. Att det var källdrag i åkern. En av våra åkrar är det ett källdrag. Där är alltid säden frodig och grön i det längsta. Marken är sur, hette det också. -- Man sade: "Ta upp ett nydike". Dikare hette det, men dikade drängen kallades ej han dikare.

Här dikade man själv, d. v. s. gårdens arbetskraft utförde dikningen. Men i min barndom bodde i en kammare en gubbe uppfifrån socknarna, som man kallade dikar-Petersson. Han gick och dikade åt folk. Det ansågs nog, att dikning var ett tungt arbete, men i den gamla tiden var nog nästan allt arbete tungt. Jag menar, att då använde man ej maskiner så som nu utan arbetade med handkraft. Först spändes ett snöre, så tog man bort matjord och så det lager, som låg under matjorden. När far dikade, dikade han med en gång. d. v. s. han tog först bort med spaden matjord, så tog han bort det underliggande lagret, men en dikare, som jag lejde i höstas, dikade så, att först tog han bort renarna, så tog han bort matjorden i hela dikets längd, så blev det det undre laget diket utefter, och så sist gjordes bettnen klar. Han kom att vandra i diket minst tre-fyra gånger fram. Far gjorde allt med sig, som det heter. Men så hade han varit sjöman tidigare. Kanske tog han modet med dikningen efter, som han tyckte var bäst. Det hette att slänta diket, "bredda" hette det också. dikeskant sade man, "dikesbrädd" sade man ock. En löt-det var en slätt, där man t. ex. bredde ut lin till rötning.

Skotta ur diket eller skjuta botten hette det. Att rensa upp gamla af

diken hette det. Hugga ur diket sade man. Före dikningen. Ungefär en fot, högst en aln lämnades kvar till åkerren.

Det ansågs illa kört, om det var breda renar. Alla renar slogs med lie-man gör så än-och tar reda på fodret. Finns väl intet sfulare att se än gammalt gräs stående kvar å renar och i diken. Iika fult och ovårdat som skog i ett dike.

Dike hette det. Utfallsdike, backdike, sten-eller täckdike.

Rådike-det gick emellan två åbors ägor, och båda skulle deltaga i detta dike. Åkerdike hette det om diken i allmänhet emellan åkrar.

Stendike sade man om ett stort utfallsdike. Botten i ett täckdike fylldes med klapersten. Diket fylldes igen till $\frac{2}{3}$ av sin rymd. Så lades grönt granris över stenen, och sist skottades jord på. Den jord, man först skottat upp, då man tog upp diket. Överbliven jord kördes ut på åkern. Lerrör kom i bruk långt in på detta sekel.

Man sade täck-eller stendike-sugdike. Utfallstrumna eller utlopps-trumna. Dikesjord hette det. Den överblivna jorden kördes i dyngflaken ut och spreds på åkern. Ibland kastade man ut jorden med spade i närheten av diket. Man tog av för breda renar med en flåhacka. Man sade hacka torv med torvhacka.

Man lade ibland igen ett gammalt dike och gjorde små åkrar till en större. "Få sug på diket" sade man. "Står bakvatten där" hette det.

Man lade stentrummor över diket. Över lades jord, ibland gjordes träbroar av runda eller kluvna stänger. Flyttbroar inte.

Göda åkrarna. Man sade gödsla åkern. Dynga åkern sade de gamla, hörde jag. Åkern är mager. Det var kodynga eller fähusdynga.

Fårdynga, stalldynga. Vindynga. Man sade dynghög.

Gödselhög är ett senare uttryck. Dynggrop var platsen, där gödseln låg. Dyngvatten hette det. Gödselbrunn fanns ej i gammal tid.

"Aprilsnö är som fåragö" var ett känt ordspråk eller uttryck.

Man lade fårgödsel under ärtor. Fåragödseln var bemängd med strö, som fåren legat på. I en dynghög låg mer eller mindre av råghalm, som djuren ratat-d. v. s. lämnat kvar och ej gillade att äta.

Det ansågs slösaktigt och dåligt stillat, då det låg mycket av halm i dynghögen. Kärrjord togs upp ur träskan och kördes ut på magra

åkrar-åkrar med sandjord. Får körde ur träsket lass på lass av kärrjord och lade den på första åkern i Norrhägnan, där jorden är grusig.

Bäckstusittarna tog hem ötter-det är blåstång-om hösten och lade upp ötterna i små högar på åkern.

Konstgödsel brukade man använda för omkring tjugo år sedan.
 Far köpte aldrig konstgödsel.

Gödselkörning. Man sade köra dynga. Man körde först ut dynga om vintern. Man körde på kälkar. Om våren körde man ut den dynga, som blivit sedan. Dynggropen var tom om somrarna. Man behövde dyngan på åkrarna, och så var man rädd för ormar. Snokarna lade ägg i dynghögen, och det var ej så trevligt veta. Man hade dynggrep, spett, när dyngan var frusen. En dyngflake låg över kälkarna. Man körde enbet. Men om våren hade man paret före. Männen körde och läste på med hjälp av kvinnor. Pigan och drängen var det, som fick sköta om dyngkörningen. Eller var det husfar och dottern. Hemma körde far ut gödseln, och jag fick hjälpa till att lassa på. När man sedan körde ut gödseln på åkern om våren eller sommaren, fick ett kvinnhjon sprätta ut den. Det var pigan eller dottern eller husmor själv. Att sprätta ut dynga var kvinnfolksgöra. Likaså att lassa på dyngflaken.

Inte nu. Nu är det karlar, som göra detta. Man sade: "Vi å dyngkörning i dag." Dyngkörningen varade under flera dagar. Det berodde f. ö. på, om man skulle bort med dyngan i en utäga. Då blev det ej så många lass

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
 A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
 Ffigl. 27

om dagen. Men var det i inägorna, var man snart hemma igen till ett nytt lass.
 nytt lass. Dyngkalas vet jag ej om eller någon utsmyckning av hästarna
 eller brottning. Gödseln lades upp i en dynghög. Ja, det blev flera
 dynghögar, en på var åker. Dynghögarna täcktes på trädan om våren med
 grönt granris. Man lade inte små högar. De torkade ut, och mycket av
 gödseln gick på så sätt förlorad. Det var rätt stora dynghögar, man
 lade upp. Gödseln spreds, då man skulle så. På vall spred man i snö-
 smältningen ut latrin, utspedd med vatten. Man använde en enkom skit-
 skopa. Den var av trä med ett långt skaft. Så slängdes latrinen ut.
 Gödselvatten spridde man ej. Det var först i långt senare tid,
 man började därmed och inte alla då heller.

Man sade sprätta ut dynga. Det var kvinnfolksgöra. Vi barn och ungdom-
 mar sändes ut att sprätta ut dynga. Då hade man en grep. De största
 kokorna slogs sönder. Vi slog med grepen. Man trädde ned dyngan med
 trästock. Man harvade på trädan ett par tre gånger för att harva bort
 ogräset, f. ö. betades detta bort av fåren.

IV Vår- och höstsådd.

Man sade vårbruket. Vårsåning. Såningstid hette det.

Vårland sade mormor. Höstsådesland. Höstsäd. hette det.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
 A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
 UPL.
 Frgl. 27

Åkern har torkat ur nu, hette det. Jorden reder sig. Motsatsen:

Jorden eller åkern är sur, e fäsnär i. Jorden är lättbrukad.
Den är hårdbrukad.
Den är hårdbrukad, hoprunnen.

Utsäde=den säd, som skulle säas.

Man stomharvade ej i regel. Man stommade om hösten. Här var ej så sankt åkrar, att man harvade, när tjälen låg i åkern eller sådde i tjälen. Har aldrig hört, att det gick an att så på det sättet. Man var mycket noga med att ej så för tidigt, att brodden skulle bli kyld. Havren kunde växa om men ej vetet.

Men jag har hört att uppåt socknarna, har man sankt åkrar, som ej bure hästarna i såningstiden. Man fick vänta och så senare.

Här hade man blott rätpinnharvar. Men harvade ett par stråk, tre ock. Då harvade man t. ex. längs åkern, nästa stråk tvärs den och så längs igen. Harva tvärsöver åkern hette det, harva längs med åkern.

Köra a vända hette det. Det var var vår, man måste hacka torv. Ute på var åker, där man arbetade, fanns det kvinnfolk, som hackade torv. Om drängen ej hade så överhängande brått, kunde också han hacka torv. Bulta kok-sade man ej här. Det syftar nog mest på lerkokor. Och så styv lera förekommer ej här. Barnen sågos ofta med att

hacka torv. Åkern är tillredd, hette det, då den var färdig för sådden. Man sådde en våren, då man trodde, att ej mer frosten skulle bli så svår, att den kylde brodden. Man sådde mest fram på dagen. Först skulle säden köras ut på åkern, och säckarna placeras på lämpligt avstånd från varann. Så skulle det färas ut på åkern. Man körde då med en trästock så brett emellan fårerna, som man kunde kasta säden. Nu kunde såningen börja. Såningsmannen, vilken var husfar själv, för så vitt denne ej var skeppare och ute på sjön. Då fick gammelfar så. Fanns ej en sådan, sådde drängen. Man visste, hur mycket säd det åtgick på den eller den åkern, i det eller det gårdet. Man sådde hellre för tjockt än för tunt. Ärterna skulle sås så ^t runt-hörde jag Hagasfar säga, att man kunde lägga en hand emellan var ärta. Man fick nog så, när man hade färdigt, vad vind det än då var. Åkern kunde inte ligga så länge och vänta på lämplig vind, den tor-kade ur. Men nog var det väl bättre att så i sunnanvind än i nord-lig, som alltid är kall, var den än kommer ifrån".

Utsädet kördes ut på åkern i säckar. Jag såg dem bära ut säckarna från vagnen, som var ställd, så att den ej var i vägen för sådden. En säck sattes ned här, en där o. s. v. för att såningsmannen ej

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKO-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

skulle ha så långt efter säden. Han bar på sig en sänings-skäppa. Den hölls kvar genom en rem över axeln. Sänings-skäppan var hemgjord och av lövträ. Den var lätthanterlig. Den rynde omkring halvannan fjärding säd. Högst så. Säckarna stode nära eller på åkerrenarna, men var åkern stor, sattes säckar i åkern också. Atminstone på senare tid. Han, som sår, hette det. Säningskär. Eller blott "far sår". Blott i undantag sådde kvinnfolk. Men i senare tid sådde oftare kvinnfolk. Mer sådde alltid, medan far harvade. Far sådde också. Men då det gick fortare, då en sådde och en körde, brukade de hjälpas åt. Strömbergs Klara harvade och körde själv under 1890-talet, enär det ej fanns karl i gården om sommaren. Och de tyckte, att det ej bar sig att leja dräng. Husbonden sådde själv, om han var hemma. Man sådde med en hand. Men Västu-Ludvig-född 1870-sådde med bägge händer. Och han lyfte händerna framför ansiktet-i jämnhöjd med detta och kastade ut säden. Andra sådde så, att handen var i jämnhöjd med skäppan. Säs-käppa med rem om livet förekom också. Med den vänstra handen höll man under skäppan, så att den ej låg för tungt över magen på den, som sådde. Simes-Augusta-född 1866- bar i en hink ut ut-sädet till mannen, som sådde, men de andra säningsmännen hämtade

själva utsädet, då skäppan var tom. Såd såddes med hela handen så, att man höll fingrarna något i sär, och säden fick rinna mellan fingrarna i kastet. Frö såddes i nypan-tummen, lång-och pekfinger ihop. I frö blandades sand, så att det ej skulle bli för tjockt sätt. Var det ett kg frö-timotej-eller klöverfrö- lades ett par kg sand i detta och blandades om. Rövfrö såddes också i nypan.

Säningsmaskiner började här komma i bruk för 20-25 år sedan.

Man sådde för hand, så länge hon erkade. Detta var in på trettio-talet. Men än senare har vi sätt för hand. Själv måste jag taga mig till att handså, när det ej fanns någon, som i tid kunde hjälpa till.

Sedan tre år har jag egen såmaskin. Den ^{värdstan} hela byn kommer och vill låna. Man tycker, att de kan göra som en själv, köpa själva. I byn finns det fyra såmaskiner. Jag köpte far en gammal såmaskin, men den var ej riktigt tillförlitlig, så att man använde den ej så mycket. Numera har en annan den. Den sår nu bra, sedan den blivit renöverad.

Man sådde en fära i sänder. Man färade med hästar och trästock före sädden. Någon gång, om det ej var så stor åker, kunde man gå före med en torvhacka och draga upp färör. Barfläck hette det, om man ej sätt. Men detta hände ej ofta. Man såg efter, att allt blev

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA
UPL.
Frgl. 27

sätt. Hellre sådde man ännu en gång, än lät ett stycke av åkern ligga osädd. Därföre tycker jag, att det är en styggelse att se en rand i åkern, som ej blivit sädd, därför att såmaskinens hjul ej kommit tätt intill det sådda. Såddes i barfläckar-i rågåkrar om våren-hette det, "så i." Säden, som såddes i en åker-alltså sådden som sådan-kördes ned med trästock. Sådde man i barfläckar, brukade man mylla över med en en hacka eller så. ^{ibland har v.} Man ~~vältade~~ vårsädesåkrarna, så att de lågo släta i ytan, men rågåkern hade fårorna ^{och KOA n åkern} mera öppna. All säd kördes ned med trästock. Därför hette det under 1880-talet från Hagasfar, då han såg Olsson i Österstugu harva ned såningssäden: E känn fäll inte bli när säd te skära för Olsson, när 'änn' ärvar ned säda. Olsson var inflyttad. Om hösten fick Olsson lika bra med säd som de andra.

† timotejfrö-man sådde helst sådant, enär det ej gick ut sig så fort som klöverfrö. Man sådde om hösten före vältningen eller i brodden. Man myllade ej ned frö. Det fick regna ned. Man gör så än i många fall, Men somliga mylla nu ned frö om våren, då det säs, mylla ned det före sådden eller på samma gång som den. Man sade: Vi ar sluta sätt nu.

Dagordningen var: Frukosten äts klockan 8. Därefter bar det av ut på åkern. Klockan 11 bars kaffe ut. Hästarna fingo då en kaka bröd.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.

Frgl. 27

Klockan 1 var middag. Då budades, att det var dags att spänna ur. Hästarna skulle ha minst en timme att äta på. Medan djuren äto, och drängen hade färdigätit, kunde han uträtta något, medan han väntade. Han kunde gå till vreten, där han körde för dagen och bryta loss någon sten eller gräva i ett dike, som skulle tagas upp eller rensas. Eller stod han på vedbacken och sågade och högg ved. Sedan bar det av ut igen för djur och karl. Klockan 4 bars kaffe ut, och hästarna fingo en kaka bröd igen. Så körde man till halv sju eller sex. Man gav djuren, d. v. s. hästarna, sårp att äta under vårsådden. Sårpet fingo de om morgnarna. Det var skuren råghalm med vatten över - så mycket att den var fuktig och väl så. I halmen breddes nävtals med gröpe. Hästarna äto sårp med stor begärlighet. Dessutom fingo de hö eller bland-hö och halm. När de drogo i åkern, ville man helst ha blott hö åt dem och så "kärna".

När man satt, vältades. Det kunde bli flera dagar efter sådden. Ja, ibland då såden kommit upp. I regel så vältade man snart efter sådden. Välta i bredden har jag ej hört, att man gjorde. Om hösten brukade man, sedan tjälén bundit åkern, släppa ut kreaturen att äta av rågbrodden, när den var för tät. Vattfåror syntes i var åker.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

Då särskilt i råg-och veteåkrarna, som sätts om hösten.

Man jämnade ej till kanten av fåran, det såg jag aldrig, att man gjorde.

Inte vad jag vet, togs något ledigt, då sådden var färdig. Det var samma takt ändå. Juren skulle ha skötsel och omvårdnad. Och göromål fanns det alltid på en gård.

Man sådde ärtor, satt böner, sådde rosvfrö, sådde linfrö.

Ärtorna såddes, när man sådde säden. Dock så att man ej befarade

frost på dem, sedan de kommit upp. Bondböner sattes i potatisåker.

I fåror, där potatis sattes. En tredjedel av fåran ett stycke av åkern kunde vara blott några fåror-sattes bönerna ned. Man hade ett enkom

rovland-en liten åker eller ett åkerhorn för roverna. De sattes ut,

sedan de vuxit sig stora nog för gallring på åkern. Linfrö såddes

i en åker. Husfar sådde det, men mor själv var med och kontrollerade,

hur stor åker det blev. Det förekom, att man risade ärtåkrarna.

Ärtland sade man f. ö. Linåkeren bereddes på samma sätt som åkern

för sådden. Man sådde rover i grunda fåror. Rosvfröet såddes ned

med nypan. Hur tjockt linfrö skulle sås, har jag ej hört om.

Äppan grävdes med spade. Den brukade kvinnfolken få reda själva.

Man grävde med spade, krattade och gjorde sängar. Gödslade före

* Ärtlandens risades ofta, om de ej voro för stora.

grävningen. Man sådde kälrotsfrö eller köpte planter och satte. Helst sådde man själv, ty då hade man många planter att taga av och sätta ut. Så var det morötter och palsternackor, dill och persilja. Dessutom växte vid gårdarna cikoria och körvel.

Potatis sattes på åkern. Den sattes efter sädden. I början av juni. Någon gång i slutet av maj. Det hette, att man satt potatis. Först gödslades potatislandet med kreatursgödsel. Den kördes ned. Så harvades och efter ett par dagar sattes potatisen. Man körde med trästock. Och med par. Strax före potatisen kommit upp, eller då bladen började komma, harvades åkern, så att ogräset skulle harvas bort. Harvades med pinnharv. När blasten blivit så hög, att den började täcka åkern, fårade man på potatisen. Det hette, att man fårade potatis. Kupa är ett sentida uttryck. Det heter fåra än i dag f. ö. av många. Sedan var det att se till, att ej ogräset växte i landet. Då gick kvinnfolket ut att plocka lort eller skit i åkern. Svinen fingo dessa grönsaker att äta antingen råa eller förvällda. I början av augusti började man koka färsk potatis. Man hade två sorters potatis: en tidig sort - amerikanare kallad - och en senare. Det var magnum bonum och andra sorter. Tomfåra fanns alltid i potatislandet. Man kunde inte

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Figl. 27

fåra potatisen, om ej tomfåra fanns. Potatisen sattes alltså i varannan annan fåra. Sättpotatis hette det. Före potatissättningen, bars potatisen ut ur källaren av kvinnhjonon. Den sorterades utanför källaren. Alltför stora lades ur, de som voro små, lades också ur. Av "amerikanska" skar man somliga, som voro stora. De skuroes mitt i tu, dock så, att det fanns ögon på var del. Sedan man plockat ur så mycket, som skulle sättas, var det färdigt att sätta. Man höll på en dag att plocka ur. Man satte 5-6-7-9 tunnor. Potatisen kördes till åkern, och säckarna placerades ut, längs renarna helst. Men även i åkern, så att man fick gå där och hala på dem och flytta dem, så att de ej komma för hästarna, där de gingo och drogo upp fårorna. Man sade köra tomfår. Mylla igen. Fåra potatis - det var att kupa den.

Sedan den kommit upp alltså. Var det ogräs i sädesåkrarna, fick det vara, så länge säden växte. Ogräset i potatis- och rovland höll man efter och plockade det för hand. Gamla gummor sågos gå i åkrarna med potatis och ha ogräs i ett förkläde eller höll man det under ena armen.

Även i täppan rensades. Hagasmor befallde far att gå till båsmansgärn, där man hade köksväxter och rensa i landet. Gubben gick och

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKÖ-ARHOLMA

UPL.
Frgl. 27

knyade rent, så att både ogräs och planter kom bort. Han rök upp allt
allt. Hagas fick på sin del gamla båtsmansgården efter byskiftet.
Sedan måste ny båtsmansgård uttagas. Här i vår lösare jorden rörde
ej jorden, även om det regnat efter sådden men väl före. Hade man en
åker färdig för sådd, och det blev ett svårt regn, kördes den åter
om, ty regnet hade tillplattat jorden.

Landsmålsarkivet Uppsala 18623
A. Westerberg. 1947. BJÖRKO-ARHOLMA
UPL.
Frgl. 27